

DIALOGENS KUNSTNER

DIALOG OG PERFORMATIVITET HOS MARTIN A. HANSEN

– MED SÆRLIGT HENBLIK PÅ HANS IKKE-FIKTIVE FORFATTERSKAB

Anders Bay

DIALOGENS KUNSTNER

DIALOG OG PERFORMATIVITET HOS MARTIN A. HANSEN

– MED SÆRLIGT HENBLIK PÅ HANS IKKE-FIKTIVE FORFATTERSKAB

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van de graad van doctor

aan de Universiteit van Amsterdam

op gezag van de Rector Magnificus

prof. dr. ir. K.I.J. Maex

ten overstaan van een door het College voor Promoties ingestelde commissie,

in het openbaar te verdedigen in de Agnietenkapel

op vrijdag 30 juni 2017, te 14.00 uur

door Anders Bay

geboren te Køge, Denemarken

2b) Essayet “Herman Melville og *Moby-Dick*”

Martin A. Hansens forord til Mogens Boisens oversættelse til dansk af Herman Melvilles *Moby-Dick* (1851) skulle blive MAHs sidste udgivelse i hans levetid. Det var Ole Wivel, der på daværende tidspunkt, tilskyndet af MAH, var blevet direktør på Gyldendal, og som havde spurgt MAH om han ville skrive et forord til den danske udgave af *Moby-Dick*. Bogen skulle forsynes med træsnit af Sven Havsteen-Mikkelsen. Inden bogen udkom på Gyldendal 15.4.1955, var forordet i februar samme år blevet trykt som særskilt publikation i 2500 eksemplarer. Det var ikke i handlen, men var beregnet som reklamemateriale til boghandlerne. Udgivelsen af *Moby-Dick* var en satsning fra Ole Wivel og Gyldendals side, og derfor blev alle sejl sat til for at skaffe opmærksomhed om en (udenlandsk) forfatter, som man ikke kunne forvente kendt hos bredere publikum. Det kan aflæses i udgivelsens sidste linjer:

¹⁷ Det kan en passant bemærkes at Branner i citatet bekender at “profetens rolle ikke er min, jeg kan ikke stå på en talerstol men må om bag mine forklædninger for at få noget sagt”. (Hansen 2004, bd. 1, 575). Hansen og Branner ligner således hinanden på den måde at de er nødt til at opføre et skue- eller maskespil med forkædninger og fingerede personer for at kunne meddele sig (fra talerstolen).

Dette særtryk af Martin A. Hansens forord til den første fuldstændige danske udgave af Herman Melville: *Moby-Dick* er ikke i handelen. Værket er oversat af Mogens Boisen. Træsnittene, der er skåret af Sven Havsteen-Mikkelsen, trykkes i bogen på de originale stokke, og der bliver gjort alt for, at værket kan fremtræde i en skikkelse, der er dets position i verdenslitteraturen værdig. (Hansen 1955)

Og i et brev 14.2.1955 fra Ole Wivel som følger med MAHs 10 gratis eksemplarer af særtrykket ses det at der vitterligt blev gjort noget for at gøre bogen tilgængelig for et bredt publikum. Wivel skriver: "Vi trykker senere en plakat til bogen og håber at vinde en ny, uventet sejr med denne jo meget kostbare og vanskeligt tilgængelige bog". (Hansen 2004 bd. 2, 1261)

Det var derfor også med velberåd hu at en kendt forfatter som MAH skulle skrive forordet. MAHs anerkendte navn var i sig selv en slags reklame, og i et brev fra den 30.3.1953 henvender Ole Wivel sig til MAH med ønsket om at MAH vil skrive en indledning til bogen:

Det er jo ret tvivlsomt, om bogen i sig selv vil faa et stort salg, trods det at man vel tør regne med gode anmeldelser. Men de, som køber den, vil være de rigtige læsere, og hvis du for deres og for vores skyld kunde tænke dig at skrive en introduktion, gjorde du os en stor og god tjeneste". (Hansen 2004 bd. 2, 1066)

MAH siger ja, men har brug for mere information om Melville og *Moby-Dick*, især vil han gerne have faktuelle oplysninger om forfatteren. Via Ole Wivel får MAH oplysninger fra Tage Skou-Hansen, som har indhentet litteratur på den amerikanske ambassades bibliotek. Selv finder Skou-Hansen ikke at hans fund er meget værd: "Side op og side ned med omtågede spekulationer og mere eller mindre ensidige udlægninger af Melvilles karakter og Moby Dicks mening, hvor man blot ønsker jævn og enfoldig besked om konkrete ting" som han skriver til MAH 31.5.1955. (Hansen 2004 bd. 2, 1103) MAH fandt det dog brugbart og han takkede Skou-Hansen i et brev 19.6.1955 for oplysningerne om Melville der hidtil for MAH blot har været en forfatter uden biografi, ligesom Homer og forfatteren til Gisle Surssøns Saga. Egentlig ville MAH helst ikke vide mere om Melville, men netop hvad Skou-Hansen forsyner ham med, er brugbart. Fortolkninger har han i hvert ikke mere brug for, idet hans mål ikke er at vikle læseren ind i "Ærtehalm", han vil hellere give læseren "Blod paa Tandem". (Hansen 2004 bd. 2, 1112) En klar strategi fra MAHs side altså, som han gentager i et brev til Ole Wivel 14.12.1954, hvori MAH skriver at han helst vil være tilbageholdende med fortolkninger, og han finder desuden at Alf Larsen "befamler" bogen for meget og gør

den “spekulativ”, når nu Melville “næppe har ejet andet end alle store Fortælleres dybe Anelse”. De amerikanske tolkninger finder MAH også for vidtgående og spekulative. MAH vil derimod prøve at hjælpe læseren igennem bogens lange, forklarende og stillestående afsnit, fordi læseren her kunne tænkes at køre fast, for som MAH siger så er Melville “jo mindst af alt en Publikumstekniker som Hemingway”. (Hansen 2004 bd. 2, 1244)¹⁸

Og MAHs mål synes at være nået, i hvert fald i oversætteren Flemming Chr. Niensens tilfælde. Tilfældet ville nemlig at netop denne særskilte udgivelse var anledningen til Flemming Chr. Niensens nyoversættelse (2011) af Melvilles *Moby-Dick* (og resten af Melvilles forfatterskab) til dansk. Nielsen har fortalt at han som 16-17-årig var bydreng for en boghandler og en af opgaverne var at tømme papirkurve. Blandt rudekuverterne i papirkurven opdagede han “et lille hæfte”, som viste sig at være særtrykket af MAHs forord. Han tog det med hjem, læste det og blev “fuldstændig bjergetaget af Martin A. Hansens måde at skrive om Melville på”. Nielsen fortæller endvidere at han sidenhen opdagede at MAH stort set ingenting vidste om Melville, men at han alligevel ad mærkelige veje havde formået at udtrykke noget “som gav en vældig genlyd” hos ham. Nielsen fortæller også at han læste bogen uafbrudt ud i en køre, fra en aften, natten igennem og morgenen med. Han havde fået blod på tanden, hvilket jo netop var MAHs erklærede mål med forordet.¹⁹ Og da Nielsen så nyoversatte *Moby-Dick* ville han gerne have nogen til at skrive et forord der “kunne stå mål med det gamle” og han kontaktede derfor Carsten Jensen som skrev det nye forord.²⁰

At MAH stort set ingenting vidste om Melville er en sandhed med modifikationer. Inden MAH indsamlede informationer om Melville og *Moby-Dick* havde han faktisk læst af og om Melville, det fremgår af dagbogen 9.6.1948: “Læser lidt Melville og Lawrence” (Hansen 1999 bd. 2, 637), og 23.8.1948 noterer han: “Læste i Nat Alf Larsen: *Den kgl. Kunst*. – Paa godt og ondt lærerig for en og anden. – Melville-afsnittet. Mindes at Lærer H. læste *Moby Dick* for os i Skolen”. (Hansen 1999 bd. 2, 673)²¹

For MAH var det vigtigste altså at hjælpe en mulig læser på vej ind i den store ukendte, og “besværlige”, roman om en gal hvalfanger og en stor hvid hval. MAH tager derfor håndfaste

¹⁸ Også i dag gøres der forsøg på at gøre romanen tilgængelig for et bredt publikum, f.eks. Danmarks Radio der har hyret Ib Michael til at introducere og gelejde læseren igennem det monumentale værk: <http://www.dr.dk/nyheder/kultur/kulturklubber/maanedens-klassiker-paa-jagt-efter-den-hvide-hval> (26.2.2017)

¹⁹ <http://www.dr.dk/p1/skoenlitteratur-pa-p1/skoenlitteratur-pa-p1-141> (12.11.2014).

²⁰ Flemming Chr. Nielsen kontaktede Carsten Jensen, fordi denne i begyndelsen af sin sejerroman *Vi, de druknede* (2006) har en skjult henvisning til Herman Melville.

²¹ Som MAH også fortæller i sit essay, så var det imidlertid ikke *Moby-Dick* lærer H[eding, ab] læste højt i skolen, men en anden roman, *Kaskelottens Togt* af Frank Bullen.

midler i brug, når han skal forklare hvad forfatteren af den voluminøse hvalroman, Herman Melville, egentlig vil fortælle læseren. MAH hævder, eller mener at vide, at Melville “kræver et rummeligt Sind af sin Læser”. (Hansen 1965, 190) Og MAH forestiller sig hvordan Melville holder tale for læseren, og MAH digter begyndelsen af denne fiktive tale på denne måde: “Det er sandeligt vigtigt, det jeg har at fortælle dig, du maa virkelig læse for at forstaa det. Dette er ingen lille Sensationshistorie, hvor du huhej er midt i Intrigen og huhej har den overstaaet”. (Hansen 1965, 190) MAHs anvendelse af tiltaleformen med “du” er ganske vist lagt i munden på Melville, men ikke desto mindre er det MAHs formulering. Du-formen er på samme tid inviterende og bydende: “Og gider du ikke følge med, saa er det kedeligt nok, men værst for dig. Men vent nu lige og hør her! For det jeg her skal fortælle dig, det er aldrig fortalt før, det er fuldstændigt ukendt, og det skal heller aldrig mere fortælles sådan”. (Hansen 1965, 190) Den imperativiske form, der ganske vist virker bydende, lægger op til at fange læseren og komme i dialog med ham. Den lidt strenge form kan til tider minde om den bydende du-form i Paul la Cours *Fragmenter af den Dagbog* (1948), men også denne poetik er fra Paul la Cours side åbenlyst et forsøg på (at lade digteren) komme i kontakt med læseren. Digteren in spe skal åbne sig op for omverdenen og de andre, du’et (eller du’erne). Paul la Cour siger også meget passende, idet han eksplicit vender Sartres ord på hovedet: “Helvede er de andre, siger Sartre. Han tager fejl. Befrielsen er de andre” (la Cour 1966, 185). la Cour peger altså på den anden/de andre som løsningen på efterkrigstidsmenneskets rodløse situation.²²

Man kan hævde at MAHs leven sig ind i Melvilles hensigt er noget søgt eller kluntet, men tilbage står MAHs bestræbelse på at komme i kontakt med et “du”. Det er derfor heller ikke så overraskende at MAH bruger tid på hvalfangerromanens åbningssætning: “Kald mig Ismael!”. Det er en sætning der er direkte henvendt til læseren og derfor skaber en særlig kontakt til læseren. Og samtidig, siger MAH, definerer sætningen romanfortællerens rolle: “Han er Vidnet, Iagttageren, Fortælleren. Heri ligner Melville Sagaerne, han vil skildre Historien via et Vidne”. (Hansen 1965, 202) MAH benytter et par gange dette greb med at leve sig ind i Melvilles hensigt med fortællemåden, for med denne indledning “siger han [Herman Melville, ab] til Læseren: Vær nu klar over, at du skal høre en Historie, at du nu er under Fantasien og Epikens Love” (Hansen 1965, 202), og som læsere, hævder MAH, ved vi, “at alt hvad der bruges, Rummet, Tingene, alt Stof Fantasien anvender, er sandt, det indestaar

²² la Cour søger fællesskab i stedet for hvad han opfatter som *Heretica*-individualisme, og som en slags konsekvens af denne holdning forlod han tidsskriftet *Heretica* og gik over til tidsskriftet *Dialog* og arbejdede for Mellempøkeligt Samvirke.

Forfatteren for”. (Hansen 1965, 202) Denne sidste sætning kan kritiseres for at være uklar, og Poul Vad stiller derfor i sit kritiske essay om “Hansens Melville-fiktion” spørgsmålstegn ved om MAHs “subtile skelnen giver nogen mening”. (Vad 2003, 188)²³ I den forbindelse er det interessant at Carsten Jensen i sit forord til 2011-oversættelsen af *Moby-Dick* gør opmærksom på at MAH i sit forord til romanen bemærkede “at den første sætning i *Moby-Dick* “Kald mig Ismael” nok er den dristigste åbning på nogen roman overhovedet, uden at han [MAH, ab] dog helt foldede konsekvenserne af sin iagttagelse ud”. (Melville 2011, 12)²⁴

Hvorom alting er, så er MAHs interesse for forholdet forfatter/fortæller og læser markant til stede i forordet til Melvilles roman. Denne interesse i fortæller-læser-forholdet understreges af at MAH i forordet også gør en del ud af Melvilles position som en outsider, både i samfundet og i forholdet til andre fatterkolleger:

Men er Melville en ensom Digter, kan man ingen Fæller øjne i hans Nærhed, saa er det des mærkeligere at se, hvor nær (sic) beslægtet han var med andre viden om spredte Fortællere, som levede eller indtil fornylig havde levet i Landene hinsides Oceanet. (Hansen 1965, 192)

I MAHs forord er der et eksempel mere fra hans side på at komme på bølgelængde med sin læser, eller måske kan man også her igen bedre sige et eksempel på at MAH forsøger at få læseren på bølgelængde med *Moby-Dick*, idet MAH sammenligner bogen med finnen Aleksis Kivis *Syv brødre*.²⁵ Dette er dog en for Poul Vad besynderlig sammenligning: “Hvordan han kan komme til at rime de to bøger og forfattere sammen er og forbliver en gåde”. (Vad 2003, 190) Poul Vad nævner selv MAHs sandsynlige inspiration fra nordmanden Alf Larsens essay om *Moby Dick*, “I Leviatans buk”, optrykt i essaysamlingen *Den kongelige kunst* fra 1948 (som er nævnt ovenfor i citatet fra MAHs dagbog). MAH nævner selv bogen i sit forord, hvori han synes udmærket klar over den lidt søgte sammenligning mht. indholdet, idet MAH dog er mest interesseret i Melville og Kivis fortællerpositioner og ikke mindst forholdet til deres publikum: “Moby-Dicks Mænd der kun kendte Havet, og Kivis brødre der aldrig saa

²³ Vads essay blev første gang trykt i *Kritik* årg. 33, nr. 148, 2000, 16-24.

²⁴ I Flemming Chr. Nielsen oversættelse fra 2011 har åbningssætningen “Kald mig Ismael” intet udråbstegn, mens sætningen i Mogens Boisens 1955-oversættelse (med Martin A. Hansens forord) har et efterfølgende udråbstegn: “Kald mig Ismael!” I ovennævnte DR-introduktion med Ib Michael, kaldes indledningen for “en af litteraturhistoriens mest berømte åbningssætninger”.

²⁵ Hansen staver navnet Alexis Kivi (1834-1872). Romanen, der udkom 1870, blev første gang udgivet på dansk i 1946.

Havet. Alt er forskelligt hos dem, sindet er ens. Eet kræver de af Læseren: Taalmod, Ro”.
(Hansen 1965, 204)

MAHs opgave bestod i at introducere en for det brede publikum ukendt forfatter, og man kan muligvis sige at MAH udfører lidt anstrengte krumspring i sit essay for at nå målet. På den anden side kan man hævde at i dette tilfælde helligede midlerne målet, som var at introducere det ukendte hvalromanmonstrum *Moby-Dick* for et dansk publikum. I dette kapitel har jeg derfor villet vise at den dåseåbner, eller schweizerkniv, MAH bruger i introduktionen, er med allehånde midler at skabe og fremhæve en kontakt og dialog mellem forfatter (MAH), læser og Melville.